

Etnografiska utfärder i 1700-talets Stockholm

Etnologi, historia och metod

REBECKA LENNARTSSON är docent i etnologi och verksam som forskare vid Stockholms stadsmuseum. Hon har tidigare forskat om den reglementerade prostitutionen i Stockholm under senare delen av 1800-talet. Hennes senast utgivna monografi är essäsamlingen *Den sköna synderskan* (Norstedts 2007), om 1800-talsstadens baksidor. För närvarande forskar hon i projektet *Paria*, om kommersialiserad sexualitet i 1700-talets Stockholm. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet.

Det första skedet av forskningsprojektet *Paria. Handel med kön i 1700-talets Stockholm* har föranlett många frågor kring etnologiämnets förhållande till ett historiskt material.¹ Jag känner mig något vilse, som i avsaknad av både karta och kompass inför uppgiften att finna ingångar till historien och orientera mig i materialet. Känslan kan naturligtvis förklaras med den osäkerhet som brukar karaktärisera inledandet av ett nytt projekt. Men vilsenheten kan också beskrivas som ett faktiskt främlingskap. Jag saknar helt enkelt djupare kunskaper om 1700-talets villkor och tillvarons måttstockar och horisonter, och känner mig otränad i att "fältarbeta" i ett förflutet som till delar ligger bortom den modernitet som forskarutbildningen gav mycket kunskap kring.

Etnologi har blivit en samtidsorienterad vetenskap.² En rad undantag finns givetvis. Birgitta Svensson (1993), Jan Garnert (1993), Ella Johansson (1994), Karin Salomonsson (1998), Eva-Lis Bjurman (1998), Lars-Eric Jönsson (1998), Anja Petersén (1999) och Carina Sjöholm (2003) är bara några exempel på etnologer som under senare år har "fältarbetat i arkiven". Ytterst få studier går emellertid längre tillbaka än till 1800-talet. Ämnesmässigt såväl som tidsmässigt ligger Inger Lövkronas bok *Annika Larsdotter – barnamörderska* (1999), med analyser av domstolsprotokoll från rättsfall med barnamörderskor från perioden 1729–1776, närmast projektet *Paria*s fokus, liksom naturligtvis Jonas Frykmans klassiska avhandling *Horan i bondesamhället* (1977). Birgitta Svensson har påtalat det faktum att många etnologer faktiskt bedriver fältarbete i arkiven, med material som

inte skapats genom intervjuer eller deltagande observation, och att det tolkningsavstånd som uppstår är möjligt att överbrygga, på samma sätt som avståndet mellan intervjuaren och informanten i en samtida fältstudie (Bergqvist & Svensson 1999:6) Inte desto mindre: vid den senaste nordiska ämneskonferensen beräknade slutpanelen att knappt tio procent av de under konferensen presenterade projekten berörde ämnen med något historiskt perspektiv.³ Följaktligen har man inom etnologin under senare tid ingående diskuterat och utvecklat metoder för att samla, tolka och analysera material ur den egna samtiden, liksom för insamlandet och bearbetandet av minnen. I mindre utsträckning har man utvecklat metoder för att fånga ett förflutet som inte längre lever i minnet hos någon (Bergqvist & Svensson 1999).

Att ta det förflutna i bruk för att relativisera, förklara eller ifrågasätta det nuvarande är alltså något av etnologins särmerke och en viktig del av ämnesidentiteten, att döma av de olika institutionernas hemsidor. I etnologiska studier av nutida fenomen och fält, blir historien – av förklarliga skäl – emellertid ofta reducerad till just en bakgrund, en tämligen oproblematiserad fond mot det som sedan utgör själva undersökningen. Med en sådan användning av historien kan det förflutna komma att stelna till en mekanisk rörelse, en utveckling som följer sina egna rörelselagar och premisser. Medan vi tenderar att understryka – kanske till och med överbetona – det komplexa och motsägelsefulla i vår egen samtid, riskerar vi att representera det förgångna som en över-skådlig räcka händelser med mer eller mindre permanentad betydelse. I den här artikeln vill jag plädera för ett återtagande av historien som fält för etnologiska undersökningar. Etnologiska, kulturanaly-

tiska metoder kan bidra med viktiga perspektiv och kunskaper om det förflutna. Men våra metoder kan också ådra sig kritik från andra historiskt orienterade vetenskaper. Jag tror det finns anledning att ytterligare ta upp etnologins historiebruk till diskussion, och närmare precisera vad det innebär att fältarbete i en försvunnen verklighet där man inte kan skapa sitt eget material (jfr Svensson 1999). Hur gör man etnologi av det förflutna? Vad – om något – kan ett etnologiskt, kulturanalytiskt arbetssätt bidra med i studiet av det försvunna?

För att illustrera mina tankar och samtidigt dra upp några riktlinjer för och strukturera mitt eget arbete, har jag ställt samman en modell. Den är inspirerad dels av historiefilosofen Paul Ricoeurs pläderande för skalvariationer, och dels av Roland Barthes' metod för analys av reklamfotots tre meddelandenivåer och Norman Faircloughs modell för kritisk diskursanalys (Ricoeur 2005, Barthes 1976, Fairclough 1992).⁴ Modellen är tänkt att ge en överblick över forskningsprocessens tolkande och analyserande fas, och kan förhoppningsvis i någon mån fungera som en "checklista" av det slag jag själv hade önskat mig som student. I detta sammanhang tjänar modellen emellertid som utgångspunkt för en diskussion där jag dels vill rekapitulera de metoder som utmärker vårt ämnes hantering av historiskt material, och dels problematisera och sätta ord på skilda beståndsdelar i forskningsprocessen.⁵

SKALVARIATIONER – HISTORIENS BREDD

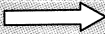
Historiefilosofen Paul Ricoeur talar i *Minne, historia, glömska* (2005) om "skalvariationer", det vill säga vikten av att

historieforskaren rör sig på olika nivåer i material och analys. Han liknar historien vid en karta, där olika skalor får forskaren att upptäcka skilda saker. När skalan är hög kan vi skönja de stora sammanhangen, övergripande linjer och system; gränser och höjdskillnader, landskap och vatten. Med hjälp av den låga skalan urskiljer man i stället detaljer på kartan som går den förbi som svävar alltför högt över sitt fält; platser namn, genvägar och byggnader.⁶ Den ena axeln av min modell illustrerar dessa skalvariationer, för forskaren motsvarande skilda perspektiv och – i viss mån – också skilda materialkategorier. Axelns ena ände, där skalan är hög, motsvarar i min tolkning en "offentlig nivå". Där återfinns vi exempelvis kvantifierbara och diskursiva material; myndigheters och vetenskapers produktion av san-

ningar, lagar och förordningar och samhällsplanerares visioner.⁷

Någonstans i mitten av skalan placerar jag material som berättar om den hur den offentliga nivån, de legitimerade sanningarna, lagarna, förordningarna och så vidare, omsätts i praktisk handling, hur de tolkas, används och förhandlas på vad jag vill kalla en institutionell nivå. Media och offentlig debatt, institutioners förfaranden och myndigheters tillämpning av lagar och förordningar är tänkbara material på denna skalnivå.

Närmare den andra änden av axeln blir material som berättar om relationer på en mellanmänsklig nivå aktuellt. Längst ut på axelns högra ände placerar jag dokument av mer personlig och subjektiv karaktär; dagböcker, vittnesmål, insändare, brev, reseskildringar. Det faktum att axeln

Steglös, glidande skala som anger historiens bredd	Hög skala (makro)		Låg skala (mikro)
			
Steglös, glidande skala som anger analysnivåer	Hög skala (makro)	Låg skala (mikro)	Låg skala (mikro)
	Beskriver processer, händelser eller tillstånd på ett offentligt, strukturellt och/eller idéhistoriskt plan.	Beskriver processer, händelser eller tillstånd på ett institutionellt plan.	Beskriver processer, händelser eller tillstånd på ett individplan.
Narrativ nivå Ställer frågor utifrån berättelsen Vad?	Vad säger materialet om rådande ideologi och idéströmningar? Vilka idéer är bärande? Kan några brännpunkter urskiljas?	Vad berättar källorna om praktiken? Beskriver materialet en händelse eller ett tillstånd? Vilka sakuppgifter redogör materialet för? Kan de verifieras?	Vad berättar materialet om individuella levnadsvillkor? Hur ser den enskildes erfarenhet ut? Vilka sakkunskaper kan materialet bidra med? Kan de verifieras?
Kommunikativ nivå Ställer frågor utifrån den situationella kontexten, källans produktion och konsumtion Hur? Vem?	Hur och i vilket sammanhang har källorna uppkommit? Vem eller vilka ligger bakom dem? Vem eller vilka riktar de sig till?	Hur och när har materialet uppkommit? Vem har producerat källorna? Vems eller vilkas berättelser återger de? Är ev. vittnesmål frivilliga eller påtvingade?	Hur berättar materialet? Vems röst berättar? På vems uppdrag? Vem riktar källan sig till? Vilkas röster utelämnas? Relationen mellan berättaren och det berättade i tid, i rum och i inställning
Konnoterande nivå Ställer frågor utifrån den samhälleliga kontexten. Varför?	Varför har källorna uppkommit? Vad berättar de om sin samtid? Finns här kopplingar till makt? Utkristalliserar sig några tydliga teman eller ledtrådar?	Varför har materialet uppkommit? Vems syften tjänar det? Vilka värderingar ger det uttryck för? Finns här några symboler, teman eller ledtrådar? Kopplingar till makt.	Varför har källorna uppkommit? Vilka föreställningar och kulturella särmerken ger de uttryck för? Vilka ledtrådar kan de ge? Finns här uttryck för makt eller motmakt?

är horisontell och steglös (eller "flytande") understryker att det inte rör sig om en vertikal rörelse, där idéer och ideal rör sig "uppifrån" samhällets övre skikt och "sipp-
rar ned" till "folket" (Burke 2007). Som-
liga materialkategorier kan också tas i
bruk i bägge ändarna av skalan, men ger
då upphov till skilda frågor och olika svar.
För att exemplifiera: Lägersmål från
Stockholms stads kämnärsrätter skulle
kunna användas som ett statistiskt mate-
rial användbart för en forskare som antar
den höga skalans perspektiv. Sin tydli-
gaste hemortsrätt har lägersmålen på mit-
ten av skalan, på den institutionella nivån,
då de framför allt kan berätta om hur
lagarna tillämpades i praktiken. Men det
finns också en möjlighet att läsa materia-
let utifrån den låga skalans individnära
perspektiv, då de inblandade människorna
inför rätten kommer till tals både direkt
och indirekt.

Samma historiska epok eller händelse
kan så få skilda tolkningar och tyngd-
punkter beroende på val av skala; om vi
väljer att (åter)berätta historien ur berörda
människors perspektiv, eller utifrån den
allseendes högtflygande skala, som hu-
vudsakligen beskriver samhälleliga ideal,
idéer och händelseförlopp.

Tar vi fasta på Paul Ricoeurs kartmeta-
for för att försöka sätta ord på vad som ut-
märker ett etnologiskt förhållningssätt till
historiskt material, kan man kanske säga
att etnologen strävar efter att göra kartan
flerdimensionell. Etnologen vill ner på
gatan, öppna dörrarna till husen och gå
in. För att parafrasera Clifford Geertz:
etnologer studerar inte städer, de studerar
i städer (Geertz 1973:22). På skalan be-
finner sig etnologen således längst till
höger, om jag får våga mig på en mycket
grov generalisering. Eller snarare; längst
till höger finner vi perspektivet och mate-

rialet som ofta utgör utgångspunkt och
fokus för etnologiska studier. Ett genom-
gående kunskapsmål hos etnologin är att
finna de sociala aktörernas egna sätt att
förstå och förklara sin värld, för att åter
tala med Geertz (ibid). En ofta upprepad
sanning är att det etnologiska perspekti-
vet innebär ett fokus på människor snarare
än på strukturer, samhälleliga föränd-
ringar eller permanenser på en makronivå.
Etnologer strävar generellt sett efter att
lyfta fram och analysera andra människors
versioner av verkligheten, snarare än att
beskriva verkligheten i sig, och odlar en
förfärlighet för "den vanliga människan" och
för historiens marginaliserade grupper
och individer, och deras hanterande av vad
jag här har kallat den offentliga och den
institutionella nivåns konsekvenser. Den
närhet till subjektet som ett etnologiskt
perspektiv eftersträvar innebär en del fall-
gropar. Dels finns risken för en allt för
framträdande sympati för de människor
man försöker närma sig, och en tendens
att tolka människors handlingar som i
grunden goda och rationella. Dels finns
faran för missförstånd i följande led, då
läsaren tar del av forskarens tolkningar.
Lyfter man fram andras röster, förstås det
ofta som om de rösterna representerar
forskarens synpunkter. Å andra sidan kan
man invända att andra människors repre-
sentationer av verkligheten är det enda vi
kan nå med ett historiskt perspektiv, då
det förflutna alltid måste betraktas genom
andras sinnen och vittnesmål.

Det individnära perspektivet är enligt
min mening etnologins styrka och särart.⁸
Det förefaller mig vara en sympatisk håll-
ning, detta trägna förfäktande av beva-
randevärdet av de erfarenheter, ting och
spår som den lilla människan lämnar efter
sig. I mötet mellan det sagda och det
gjorda, i mötet mellan diskursens ordning

och det levda livet, det vardagsnära, faktiska, praktiska och förkroppsligade, kan man fånga människans villkor som både subjekt och objekt, som både aktör i, producent och produkt av det vi kallar kultur.

Modellen har emellertid ännu en axel, och den menar jag anger analysens djup. Med inspiration från Roland Barthes metod för att analysera reklamfotots budskap, vill jag urskilja tre nivåer i analysen av källmaterialet (Barthes 1976, jfr Petersén 1999). Jag har valt att kalla dem den *narrativa nivån*, den *kommunikativa nivån* och den *konnoterande nivån*.

ANALYSNIVÅER – HISTORIENS DJUP

Den narrativa nivån

Den narrativa nivån berör det omedelbara budskapet i materialet, och är en ofrånkomlig utgångspunkt för varje kulturvetenskaplig analys. Här gäller det att klargöra vad materialet, oavsett om det rör sig om en bild, en text eller ett ting, på en påtaglig och åskådlig nivå kan berätta för oss.⁹

Närvaro står högt i kurs i vårt ämne; att finnas på plats, att själv bevittna, höra, känna, se och beskriva. Som fältarbetare i det förflutna måste man först bygga upp de världar man avser att undersöka. De finns inte där för forskaren att upptäcka, känna, smaka på och förnimma.¹⁰ 1700-talets Stockholm är förvisso närvarande överallt också i nuets stad, genom bevarade byggnader och platser. Men rummen är förlorade; de sociala och kulturella sammanhangen, stämningarna, ljuden, dofterna, rädslorna, lustarna, rösterna är döda och borta. Som utforskare av dessa stumma platser kan vi inte fältarbeta, bedriva deltagande observation, intervjua,

bevittna och interagera (Sewell Jr 1999). Till skillnad från antropologen och den etnolog som ägnar sig åt samtiden saknar man som fältarbetare i det förflutna den omedelbara tillgången till sammanhanget, och därmed också möjlighet att själv skapa sitt material (Bergqvist & Svensson 1999, Magnusson 1988).¹¹ Valen av källor är i viss mån redan gjorda åt oss, i de brottstycken av levtt liv som sparats åt eftervärlden genom slump eller beräkning. Med hjälp av den narrativa nivåns återgivande av detaljer och faktakunskaper kring smått och stort kan man skapa sig en rumsuppfattning och en känsla för den tid och de människor man avser närma sig. Om vi tar ett lägersmålsprotokoll som exempel, kan ett sådant ge en mängd information både som berättande källa och som kvarleva, för att låna två begrepp från historievetenskapen. Dokumentet i sig visar på att lagen mot hor tillämpades, och att det var viktigt för kvinnan att bevisa sin oskuld i horsbrott genom att hänvisa till att hon blivit "lägrad under äktenskapslöfte". Om vi intresserar oss för den situation då protokollet uppstod, nämligen rättegången, använder vi således texten som en kvarleva. Den berättar om vilka som vittnade, vad som sades, huruvida kvinnan förde sin egen talan eller inte, vilka argument som användes och hur domen föll. Lägersmålet kan också användas som berättande källa, om man med hjälp av det avser att ta reda på vad som hände, hur den situation som protokollet berättar om egentligen såg ut. I exemplet med lägersmålet får vi förmodligen en mängd skilda berättelser om det brott som kvinnan anklagats för. Hur beskrivs brottet? Vilka "fakta" presenteras i målet?

Denna första nivå är emellertid en utgångspunkt snarare än ett mål för det förflutnas fältarbetare. Historia som endast

samlar pittoreska eller exotiska detaljer om det som varit riskerar att antingen bli romantiserande, eller också att alltför pregnant lyfta det som är annorlunda, förskräckande och främmande. Det intressanta är inte heller att ta reda på huruvida kvinnan i rättsfallet verkligen har begått hor eller inte. I stället är jag intresserad av de utsagor som rättegången presenterar och den kontext som gjorde dem möjliga (jfr Lövkrona 1999). Den narrativa nivån ger oss de skärvor och fragment av det förflutna som beskriver *vad*. Men häri ligger enligt min förståelse en betydelsebärande princip för etnologins vetenskapliggörande: att finna svar på frågan *vad* är mer en utgångspunkt än ett kunskapsmål. Men problemställningar och frågor vilar inte i arkiven i väntan på att bli upptäckta. De måste skapas av forskaren, och för att åstadkomma dessa frågor och problem, används framför allt orden *hur* och *varför*.

Den kommunikativa nivån

Den andra nivån vill jag kalla den *kommunikativa nivån*. Den ställer frågor kring materialets tillkomst och mottagande, och berör därför vad jag skulle vilja kalla den *situationella kontexten*.¹² Den situationella kontexten är det rumsligt och tidsligt begränsade sammanhang i vilket materialet uppstått, och det sammanhang i vilket det mottas. Det förutsätter en del kunskaper utöver de som texten ger på ytan. Vems röst eller vilkas röster finns bakom texten? Vems röst eller vilkas röster utelämnas? Vad kan syftet bakom källan vara? Vem eller vilka riktar den sig till? Hur såg omständigheterna för tillkomsten av materialet ut? Hur såg omständigheterna ut vid ett eventuellt mottagande? Vilken relation har beskrivaren till det beskrivna eller representerade? Är den berättelse som återges på den narrativa nivån byggd på min-

nen, på vittnesmål, återger den andras berättelser eller egna vittnesmål? Talar den om hur saker är, eller hur de borde vara? Rör det sig om en särskild genre, och de förutsättningar och begränsningar det bär med sig? För att åter ta lägersmålsprotokollet som exempel; hur förhåller sig de olika parterna till varandra? Kön, klass, härkomst, ålder, etnicitet och samhällsställning är viktigt att väga in, liksom givetvis rättegångssituationen i sig. Om man på den narrativa nivån klargör vad materialet berättar, ligger fokus i denna nivå av analysen på vem som berättar och hur texten kommuniceras. Här finns också utrymme för att analysera eventuell intertextualitet; kan man ana sig till andra texters närvaro i materialet, till formen, till innehåll eller i mer eller mindre direkta anspelningar?

Till den kommunikativa nivån vill jag räkna också den för det etnologiska perspektivet så viktiga reflexiviteten (Ehn & Klein 1994). Källorna kommuniceras naturligtvis inte bara i sin samtida kontext, utan filtreras också genom forskarens kulturella raster. Medvetenhet om forskarens förförståelse och subjektivitet syftar till att skapa en vaksamhet för och en öppenhet med de val och bortval, de betoningar och perspektiv som forskningsprocessen med nödvändighet innebär. De kunskapsmål vi sätter upp, de val av källor vi gör och de frågeställningar vi formulerar är naturligtvis produkter av forskarens personliga intressen och de frågor och problem som hans eller hennes samtid brottas med.

Ursprunget till projektet Paria är en nyfikenhet hos mig på hur sexhandeln har tagit sig uttryck i ett samhälle med andra förutsättningar än det sena 1800-tal som jag tidigare har undersökt. Men frågeställningarna syftar till något utöver en kartläggning, en rekonstruktion eller en

beskrivning av hur sexhandeln i 1700-talets Stockholm såg ut, och det är inte min avsikt att primärt använda källorna som en faktabank för att återberätta historien. Det övergripande syftet är i stället att försöka finna möjliga förklaringar till hur "horans" sociala och kulturella funktion och ställning hänger samman med den samtida kontexten (jfr Frykman 1977). Få tillskrivna identiteter är så socialt stigmatiserande och över tid så beständiga som "horans". Det är en sanning som bestått genom århundraden, trots omvälvande förändringar i lagstiftning, moral och rådande normer kring könslivet och dess lagar. Motsatsparet modern/hustrun/madonnan – horan tycks återskapas av varje samhällsform i den västerländska historien. I förlängningen kan man säga att syftet är att bidra med kunskap om hur och varför det specifikt kvinnliga stigmat bestått över sekler.

Det är viktigt att göra en analytisk åtskillnad mellan "horan" som föreställning och idé, som fyller olika sociala och kulturella funktioner – och de människor som avkrävs identifikation med den tillskrivna rollen. Min ambition är att göra historia som också tillerkänner subjekten handlingskraft och förmåga till reflektion, och inte reducerar dem till en odifferentierad massa utan enskilda röster och ansikten. Därigenom hoppas jag också kunna nå kunskap kring förhållandet mellan å ena sidan lagstiftning, samhällsnormer och genusordningar och å andra sidan enskilda individers aktörskap. För att nå kunskap om den relationen krävs emellertid att man tar analysen till en djupare nivå.

Den konnoterande nivån

Den tredje nivå jag vill påstå att etnologer och andra kulturanalytiskt orienterade ut-

forskare av det förflutna tar i bruk, kallar jag den *konnoterande nivån*. Den rör det icke uttalade och det kulturella plan, som inte omedelbart avslöjar sig i ett material, och förutsätter en diger kunskap om det sociala och kulturella sammanhang som materialet ingår i. Hur såg det samhälle ut i vilket rättegången uppstod? I sammanhanget är det till exempel intressant att veta hur man såg på manlig och kvinnlig sexualitet, på befruktning och sjukdomar, rent och smutsigt, moral och omoral. Men där kan också finnas samband som inte ter sig alldeles självklara till en början, eller som vi blir blinda för därför att vi läser materialet utifrån vår samtids perspektiv.

För att nå den konnoterande nivån, menar jag att man måste ta minst två övergripande och med varandra sammanlänkade tillvägagångssätt i bruk; dels kontekstualisering, och dels sökandet efter ledtrådar.

Detaljen och kontexten

Etnologer arbetar ofta med att spegla det stora genom det lilla, med fokus på det specifika, det unika och ofta detaljrika materialet. Inom både humaniora och samhällsvetenskaperna har fördelarna med vad man brukar kalla ett *mikroperspektiv* lyfts fram, just genom möjligheterna att synliggöra subjektivitet och erfarenhet, att analysera maktrelationer på en individuell nivå och urskilja flera "röster" i materialet (Ahlbeck-Rhen 2005). Då etnologiska analyser ofta utgår från och kretsar kring "det lilla livet", kan man förledas att tro att analyserna saknar relevans för vidare sammanhang. Men det innebär inte att man gör avkall på förklaringsvärde när det gäller mer generella fenomen (Levi 1991:109). I själva verket innebär kontekstualisering ofta ett tids-

ödande och grundligt arbete med att dels sätta sig in i vad som redan skrivits av relevans för det egna projektet, och dels samla en mängd relaterat material, som fungerar som fond eller mer diffus grund för analyserna. För att göra det möjligt att fältarbete i det förflutna, måste jag också bygga upp det samhälle jag vill studera i för mitt inre öga. För att bekanta mig med det sena 1700-talets Stockholm, för att kunna "ta mig ned på gatan och in genom dörrarna", går jag inte endast igenom de rättegångsprotokoll, bordellpoem, dagboksblad och handlingar som omedelbart rör projektets ämne. Jag måste också bekanta mig med samtidens press och populärkultur, söka i katekeser och bildkonst, se på stadsplaner och debatt om staden och dess problem, tröska igenom dagböcker, brev och memoarer. Kort sagt; för att nå djupet, måste man ha bredden. Jag vill påstå att de rent av står i proportion till varandra; ju djupare man vill tränga ner i ett material och avtäckta nya lager av kulturell mening, desto mer måste man känna till om det samhälle man studerar i (jfr Geertz 1973). För att utföra kulturanalys av ett glömt förflutet, måste man således använda sig av de skalvariationer Ricoeur talar om. För att nå längst ner i analyslagren, till den konnoterande nivån, bör man inbegripa skalans hela spektrum.

Källmaterial måste tolkas utifrån sitt historiska sammanhang; det är en ofta upprepade gånger sanning i etnologiska sammanhang (Bergqvist & Svensson 1999). 1700-talets handel med sexuella tjänster lär knappast bli begriplig för mig, om jag inte också förstår det samhälle det var en del av. Den fokus på det specifika eller på det "lilla livets historia" som det etnologiska perspektivet innebär, riskerar dock att få till följd att det för analyserna helt

avgörande arbetet med kontextualisering hamnar i skymundan, eller framstår som mindre betydelsefullt och godtyckligt tillkommet. Här menar jag att vi behöver en diskussion om räckvidden hos våra analyser.

För att legitimera det etnologiska perspektivets giltighet, krävs det att vi tydligare synliggör och sätter ord på de vetenskapliga processer som kontextualiseringen innebär. Hur definierar vi begreppet? Var börjar och slutar en kontext? Vilken "skala" omfattar det, för att åter anknyta till Paul Ricoeurs diskussion om skalvariationer? Var går kontextens gränser; styrs den av rummet, tiden eller den konkreta platsen? Är den idéhistoriska strömningar eller rättspraxis och levd erfarenhet? Är kontexten endast en ram för undersökningens egentliga material; en allmän beskrivning av styrelseskick, politiskt, socialt och kulturellt läge i den historiska miljö som är vårt fält? Är det den specifika situation i vilket det studerade materialet skapas? Eller är kontexten det tidrum som förklarar till synes märkliga enskildheter i materialet genom att avslöja deras dolda betydelser?

Till att börja med vill jag, som redan nämnts, göra en analytisk åtskillnad mellan den situationella kontexten och den samhällseliga kontexten, av den enkla anledningen att de ger upphov till olika – om än besläktade – frågor. Den situationella kontexten är något mer gripbar och beskrivbar. När det kommer till den samhällseliga kontexten kvarstår frågetecknen. Alla utforskare av det förflutna är gissningsvis eniga om det ogörliga i att till alla delar fånga och beskriva ett utsnitt i historien, även då det är snävt rumsligt avgränsat. Till det är det mänskliga varat alltför komplext och sammansatt.

Hur skapar man då en kontext som är

tillräckligt omfattande för att skänka analysen giltighet utanför de direkt anförda och analyserade exemplen? Genom att arbeta medvetet med de skalvariationer som Paul Ricoeur talar om, i kombination med vad jag med inspiration från Carlo Ginzburgs essä om det teckentydande paradigmet rötter skulle vilja kalla ledtrådar, tror jag man kan skapa en kontext som är förenlig med de kulturanalytiska arbetssätten (Ginzburg 1989, Ehn & Löfgren 2002).

Ledtrådar och spår

Carlo Ginzburg talar i sin essä "Ledtrådar" om hur de till synes små och likgiltiga detaljerna kan vara ledtrådar till djupliggande och betydelsefulla förhållanden (Ginzburg 1989). Ledtråd som analytiskt begrepp förefaller användbart på ett historiskt material av etnologisk karaktär.¹³ Med utgångspunkt i den individuella erfarenheten eller den specifika händelsen, kan man finna ledtrådar som kan leda till förnyad och utökad kunskap om en särskild tid och en särskild plats.

Begreppet ledtråd tilltalar mig av flera skäl. Om vi väljer att kalla de dokument, ting och fragment av levtt liv som det förflutna har lämnat efter sig för *spår*, skulle jag vilja säga att *ledtrådar* är de företeelser, ord eller ting som är signifikativa, det vill säga att de tycks bära på en innebörd som har betydelse utöver den rent betecknande. Spår är med den förståelsen (mer eller mindre) beständiga och vilar i arkiven – och annorstädes, givetvis – oberoende av forskaren. Källor blir de till i den stund då forskaren tar dem i anspråk. Ledtrådar, däremot, är beroende av forskarens frågor och problematiseringar. De är således perspektivbundna. Ett spår blir inte en ledtråd förrän forskaren formulerar en fråga kring det. Ledtråden är en detalj i spåren,

ett ord, ett ting, en idé eller en företeelse som är mycket frekvent förekommande på skilda nivåer i samhället. Det kan röra sig om en företeelse som ådrar sig mycket uppmärksamhet, som väcker debatt, starka känslor och en mängd konnotationer.¹⁴ Ett exempel från min forskning om det sena 1800-talets prostitution kunde vara begreppet *stad* i allmänhet och *stadsgata* i synnerhet, som visade sig vara oerhört centrala i prostitutionsdebatten. Ett annat på alla nivåer frekvent förekommande begrepp var *hygien* och med ordet besläktade ord. Det blev till användbara ingångar till förståelsen av den kultur som skapade och upprätthöll den reglementerade prostitutionen (Lennartsson 2001). I det material från 1700-talets Stockholm som jag för närvarande samlar på mig, har anspelningar på teater, masker och skådespel hittills förekommit påfallande ofta och i skilda sammanhang. Det återstår att se vad – om något – det leder till. Påträffar man detaljen ofta i källorna kan man förmodligen utgå från att den är laddad med kulturella innebörder och kan fungera som en ledtråd till kulturens organisering.

Begreppet ledtråd har också den fördelen att det syftar framåt; en trådande skannystas på, den leder oss vidare in i okända världar och skapar nya meningssammanhang. Att söka ledtrådar ger en hanterbar och avgränsad ingång i materialet. Jag föreställer mig att varje ledtråd i sin tur kan följas av forskaren till skilda skalor, för att återknyta till Paul Ricoeur. I betraktandet av den narrativa och den kommunikativa nivån i materialet kommer en rad frågor att uppstå, som i sin tur kan inrangeras i ett antal tänkbara ledtrådar, som forskaren kan följa genom skilda materialkategorier. Metoden förutsätter, precis som Michel Foucaults genealogi, en

historieskrivning som "går på skrå" genom det förflutna och tillåter sig att skifta perspektiv och skala genom att söka ledtrådar i högt och lågt; från lagstiftning, förordningar och rättsprotokoll till vetenskapliga texter, pamfletter, sedelärande berättelser och tidningar, till dagböcker, memoarer, smådesteckningar och folkliga nidvisor. Det stämmer överens med etnologers traditionella förkärlek för att söka och kombinera vitt skilda källor och ställa material mot varandra, på ett sätt som kanske kan te sig vanvördigt för somliga utforskare av det förflutna (Ehn & Löfgren 2002, Bergqvist & Svensson 1999). Genom dessa ledtrådar och skalvariationer skapas i bästa fall en kontext som utgår från det lilla livet, men som i varje aspekt med ett systematiskt tillvägagångssätt sätter forskarens material i perspektiv, ställer olika material mot varandra, kanske finner oväntade sammanhang och nya tolkningar. Kan jag på så sätt avlocka arkivmaterialen kunskap om de kulturella raster 1700-talets stockholmare delade, har jag kommit närmare en förståelse av 1700-talets horeri på dess egna premiser.

NOTER

- ¹ Projektet syftar till att undersöka, beskriva och analysera Stockholm stads "kommersiella horeri" under senare delen av 1700-talet. Det finansieras av Vetenskapsrådet och beviljades medel i 2008 års sökomgång. Projektet är förlagt till Stockholms stadsmuseum, där jag har arbetat deltid sedan april 2009.
- ² Här kan man med etnologen Mats Lindqvist visserligen invända att även studier som rör vår samtid förvisso kan vara historiska, då de följer en process över tid (Lindqvist 1992). Att tala om ett historiskt perspektiv är vanskligt, då begreppet i sig är så vagt. Här finns emellertid inte utrymme för någon utvikning om dess innebörder.

- ³ Konferensen Byggstenar i Helsingfors 2009.
- ⁴ Jag syftar här på Roland Barthes snåriga essä "Bildens retorik", och hans uppdelning av bildens retorik i tre meddelandenivåer (Barthes 1976). Uppslaget kommer emellertid i första ledet från etnologen Anja Petersén, som använt sig av Barthes meddelandenivåer för att analysera fångfotografier från 1800-talet (Petersén 1999). Vikten av att väga in den kommunikativa principen kommer närmast från Norman Faircloughs modell, och jag vill tacka seminariet vid etnologiska avdelningen vid Uppsala universitet för den idén.
- ⁵ Jag vill understryka att både modellen och föreliggande text är delar i ett pågående projekt, och därmed inte "färdiga". De är att betrakta som upptakten till en diskussion, snarare än som resultat.
- ⁶ Kartmetaforen antyder en frusen tidsrymd, ett stycke historia som stelnat till en bild. Jag vill därför understryka att metaforen är optisk snarare än materiell, och objektet kan mycket väl vara rörligt och föränderligt, motivet kan vara en process likväl som ett tillstånd.
- ⁷ Med diskursiva material menar jag spår ur det förflutna som härrör från produktionen av diskurser. Jag använder diskursbegreppet så som Michel Foucault utformat det; diskurser är historiskt föränderliga sätt att specificera kunskap och sanning, och har sin upprinnelse hos olika institutioner med höga sanningsanspråk.
- ⁸ Det betyder naturligtvis inte att etnologin är ensam om detta perspektiv, eller att det skulle vara allenarådande. Det finns inga vattentäta skott mellan skilda akademiska traditioner och ämnen. Vi inspireras av varandra, lånar friskt från andras begreppsapparater och teoretiska och metodologiska verktygslådor. Tillika är ämnen i sig föränderliga. Etnologin, liksom givetvis andra ämnesinriktningar, förändras ständigt.
- ⁹ Försättningsvis kommer jag dock för enkelhetens skull att tala om text, i en utvidgad mening.
- ¹⁰ Jag har för avsikt att i ett senare skede av projektet utveckla denna text med en diskussion om framställningens betydelse och om möjligheten att arbeta med täta beskrivningar i en historisk kontext.
- ¹¹ "Den omedelbara tillgången till sammanhanget" kan emellertid vara en bedräglig formulering. Som etnologen Maria Vallström på-

- pekade för mig, innebär samtidighet inte med nödvändighet tillgänglighet. Många etnografer har vittnat om en frustrerande upplevelse av utanförskap och oförmåga att komma nära i fältarbetet.
- ¹² Jag vill föreslå att vi gör en analytisk åtskillnad mellan den situationella kontexten och den samhälleliga kontexten. Den samhälleliga kontexten diskuteras längre fram.
- ¹³ Flera etnologer har också använt sig av ledtråden som redskap. Se t.ex. Gerholm 1993, Lövkrona 1999, Svensson 1993, Salomonsson 1998, Ekström 2002.
- ¹⁴ Jfr Ehn & Löfgrens diskussion om Sherry Ortners begrepp nyckelsymbol (Ehn & Löfgren 2002:21 ff).
- ## REFERENSER
- Ahlbeck-Rhen, Jutta, 2005. "Det småskaligas storhet: Mellan mikrohistoria och diskursanalys", i Andersson, Anttila & Rantanen (red.), *Kleio ja sen sisko*. Turun Historiallinen Yhdistys: Historia Mirabilis.
- Barthes, Roland, 1976. "Bildens retorik", i Aspelin (red.), *Tecken och tydning*. Stockholm: Norstedts.
- Bergquist, Magnus & Svensson, Birgitta (red.), 1999. *Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Beronius, Mats, 1991. *Genealogi och sociologi: Nietzsche, Foucault och den sociala analysen*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Björman, Eva Lis, 1998. *Catrines intressanta blekhet: unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750–1830*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Blok, Anton, 1992. "Reflections on 'making history'", i Hastrup, Kirsten (ed.), *Other Histories*. London & New York: Routledge.
- Burke, Peter, 2007. *Vad är kulturhistoria?* Stockholm/Stehag: Symposion.
- Darnton, Robert, 1984. *Boken i rännstenen: Bland författare, kolportörer och boktryckare i Upplysningstidens undre värld*. Stockholm: Ordfronts förlag.
- Ehn, Billy & Klein, Barbro, 1994. *Från erfarenhet till text*. Stockholm: Carlssons.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, 2002. *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups.
- Ekström, Simon, 2002. *Trovärdighet och ovärdighet*. Stockholm: Gidlunds.
- Foucault, Michel, 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. New York: Harvester Wheatsheat.
- Frykman, Jonas, 1993. *Horan i bondesamhället*. Stockholm: Carlssons.
- Geertz, Clifford, 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays by Clifford Geertz*. New York: Basic books.
- Ginzburg, Carlo, 1989. *Ledtrådar*. Stockholm: Häftnen för kritiska studier.
- Götlind, Anna & Kåks, Helena, 2004. *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*. Natur och kultur.
- Fairclough, Norman, 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Hastrup, Kirsten, 1992. "Uchronia and the two histories of Iceland", i Hastrup, Kirsten (ed.), *Other Histories*. London & New York: Routledge.
- Jönsson, Lars-Eric, 1998. *Det terapeutiska rummet: Rum och kropp i svensk sinnessjukvård 1850–1970*. Stockholm: Carlssons.
- Johansson, Ella, 1994. *Skogarnas fria söner*. Stockholm: Nordiska museet.
- Lennartsson, Rebecka, 2001. *Malaria urbana*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Lindqvist, Mats, 1992. "Between realism and relativism: A consideration of history in modern ethnology", in *Ethnologia Scandinavica*, vol 22, pp. 3–16.
- Lilja, Agneta, 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen*. Uppsala: Dialekt och folkminnesarkivet.
- Lüdke, Alf (ed.), 1995. *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton studies in culture/power/history: Princeton university press.
- Lüdke, Alf, 1995. "What is the history of everyday life and who are its practitioners?", in Lüdke, Alf (ed.), *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton studies in culture/power/history: Princeton university press.
- Lövkrona, Inger, 1999. *Annika Larsdotter, barnamörderska: Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska media.
- Magnusson, Lars, 1988. *Den bråkiga kulturen*. Stockholm: Författarförlaget.
- Medick, Hans, 1995. "'Missionaries in the row-boat?'" Ethnological ways of knowing as a chal-

- lenge to social history", in Lüdke, Alf (ed.), *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton studies in culture/power/history: Princeton university press.
- Ortner, Sherry B., 1999. "Thick resistance: death and the cultural construction of agency in Himalayan mountaineering", in Ortner, Sherry B. et al, *The Fate of "Culture": Geertz and Beyond*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California press.
- Petersén, Anja, 1999. "Fotografiet som etnologisk berättelse", i Bergquist, Magnus & Svensson, Birgitta (red.), *Metod och minne: Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*. Studentlitteratur, Lund.
- Rosaldo Jr, Renato I., 1999. "A note on Geertz as a cultural essayist", in Ortner, Sherry B. et al, *The Fate of "Culture": Geertz and Beyond*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California press.
- Ricoeur, Paul, 2005. *Minne, historia, glömska*. Göteborg: Daidalos.
- Salomonsson, Karin, 1998. *Fattigdomens besvärjelser: Visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete*. Lund: Historiska media.
- Sewell Jr, William H., 1999. "Geertz, cultural systems, and history: from synchrony to transformation", in Ortner, Sherry B. et al, *The Fate of "Culture": Geertz and Beyond*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California press.
- Sjöholm, Carina, 2003. *Gå på bio*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Svensson, Birgitta, 1993. *Bortom all ära och redlighet: Tattarnas spel med rättvisan*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Wierling, Dorothy, 1995. "The history of everyday life and gender relations: on historical and historiographical relationships", in Lüdke, Alf (ed.), *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Prin-

cton studies in culture/power/history: Princeton university press.

SUMMARY

Ethnographic explorations in 18th century Stockholm
Ethnology, history, method
 (Etnografiska utfärder i 1700-talets Stockholm
Etnologi, historia och metod)

Originally, ethnology identified itself as a historical discipline. Today, however, ethnology has, with few exceptions, become contemporary oriented. While others and new disciplines after the linguistic turn recognized the advantages of combining a historical perspective with an anthropological concept of culture, ethnology seems to have withdrawn itself from the past as a field for cultural analysis. What does it mean to do fieldwork in a disappeared reality? And what – if something – distinguishes a culture analytical approach from other history oriented disciplines? The article's starting point is a model, inspired by Paul Ricoeurs scale variations, and of Roland Barthes method for analyzing three levels of messages. Drawing on the model of different perspectives on and analyzing levels of history, I wish to recapitulate the methods that distinguish a cultural analytical approach to historical materials and to sketch on a method, clarifying different parts of the research process. The aim is to structure and draw up some guidelines for my own work – but also to call for and to initiate a debate, that I consider to be necessary.

Keywords: history, cultural analysis, method, 18th century, Stockholm, prostitution.

*Rebecka Lennartsson, Associate Professor,
 Department of Documentation, Stockholm City
 Museum, Stockholm, Sweden.*